

LBRIS

We know
books

Colectia Sinteze de pedagogie

ÎNVĂȚAREA , FLEXIBILĂ

CUPRINS

Introducere	7
I. CE ESTE ÎNVĂȚAREA FLEXIBILĂ.....	11
1. Posibile înțelesuri	11
2. Adaptarea la nevoile elevilor	19
3. Învățarea adaptativă	23
4. Centrarea pe elev a activităților didactice	29
II. PEDAGOGIA DIFERENȚIERII.....	39
1. Eterogenitatea clasei și diferențierea instruirii.....	39
2. Personalizarea instruirii.....	48
3. Personalizarea ritmului, locului și a modului de învățare	53
4. Flexibilizarea Curriculumului	67
III. STRATEGII DIDACTICE FLEXIBILE	71
1. Diversitatea abordărilor	71
2. Opțiunea strategică.....	79
3. Facilitarea activismului elevilor	84
IV. RESURSELE EDUCAȚIONALE DESCHISE	93
1. Semnificații conceptuale.....	93
2. Valorificarea tehnologiei	95
3. Potențialul formativ	100
V. IPOSTAZE ALE FLEXIBILIZĂRII.....	105
1. Autonomia în învățare.....	105
2. Autodirijarea în învățare	109
3. Autoreglarea în învățare.....	112
4. Independența în învățare	116
BIBLIOGRAFIE.....	127

I.

CE ESTE ÎNVĂȚAREA FLEXIBILĂ

1. POSIBILE ÎNȚELESURI

Atunci când vorbim de flexibilitate în educație, este tentant să ne concentrăm atenția în primul rând asupra problemelor de flexibilizare a sistemelor și structurilor, foarte importante de altfel, dar la fel de importantă este evidențierea principalelor aspecte referitoare la realizarea învățării de către elevi. Problema flexibilității nu poate fi limitată la a vorbi despre sisteme instituționale. Flexibilitatea sistemelor nu constituie un scop în sine, ci mai degrabă un mijloc de a-i ajuta pe elevi să ajungă la forme personale de flexibilitate, astfel încât să poată fi mai bine pregătiți pentru a face față și a contribui la evoluția unei lumi fluide. Rezultatul preconizat al pedagogiilor flexibile sunt absolvenții flexibili, adică acei absolvenți capabili să facă față cu succes complexității, incertitudinilor și cerințelor unei lumi aflate în schimbare, dintr-o poziție pe care R. Barnett (2007) o identifică drept flexibilitate epistemică. Nu este vorba doar despre dobândirea cunoștințelor, la rândul lor schimbătoare, și despre formarea abilităților, ci și despre anumite tipuri de dispoziții și calități care, împreună, sunt susceptibile de a le permite absolvenților să fie orientați spre lume activ și constructiv. Flexibilitatea elevilor, mai arată R. Barnett, ridică anumite probleme legate de flexibilitatea pedagogică. Nu vom putea spera să aducem transformările personale necesare pentru a le permite absolvenților să prospere într-o lume

incertă și provocatoare decât dacă procesele pedagogice aferente prezintă ele însele forme de flexibilitate.

Dezvoltarea tehnologiei informațiilor și comunicațiilor, precum și accesul tot mai larg și mai facil la aceasta schimbă fundamental modelele de relaționare între oameni, viața lor de zi cu zi. Nivelul crescut de interconectare la care s-a ajuns a determinat apariția unor comportamente greu de imaginat nu cu mult timp în urmă. Astfel de schimbări au generat și noi modalități de raportare la scopurile și modalitățile de realizare a educației, astfel încât indivizii să-și dezvolte capacitatea de a-și găsi propriul drum într-o lume tot mai dinamică, volatilă, incertă și ambiguă. Școala de astăzi trebuie să pregătească tânăra generație pentru schimbările tot mai rapide și mai complexe din economie și societate. În acest context, abordările curriculare trebuie să țină seama de o dimensiune dominantă a politicilor educaționale manifestă deja în lume: educația pentru toți și pentru fiecare în parte. Premisa de la care se pornește este aceea că educația de calitate nu poate fi decât una diferențiată și incluzivă. Pentru a răspunde acestei exigențe, sistemele de educație trebuie să își îmbunătățească performanțele în a le asigura tinerilor abilitățile necesare pe piața muncii, dar și în viața socială cotidiană.

Flexibilitatea este considerată a fi o calitate valoroasă, pe care indivizii și grupurile își doresc să o aibă. Cine, la urma urmei, și-ar dori să fie considerat inflexibil? Așa cum se întâmplă frecvent, unii sunt încântați să-și asume chiar această etichetă (Baggaley, 2011). Deoarece este un câmp deschis și emergent, problematica flexibilității nu poate fi niciodată epuizată. Noi posibilități vor apărea continuu, noi orizonturi se vor deschide. Unii ar putea vedea în flexibilitate o oportunitate de a crește coordonarea între sistemele instituționale, naționale și transnaționale, în interesul hiperglobalizării (Lipovetsky, 2005), alții vor căuta ca prin flexibilitate să obțină o eficiență mai mare în sistemul de învățământ. Unii pot vedea în flexibilitate o șansă mai mare de integrare în viața socioprofesională, alții vor vedea calea de „eliberare” a elevului, punându-l în situația de a-și controla propriile experiențe de învățare. Flexibilitatea cuprinde, în consecință, sistemele

de valori suprapuse și utilizate alternativ în prioritizările instrumentale, sociale, economice și personale.

Semnificația termenului „flexibilitate” vizează realizarea educației în așa fel încât tânăra generație să fie formată conform exigențelor societății contemporane. R. Barnett, de exemplu, susține cu tărie că „secolul XXI solicită ființe umane care sunt ele însele flexibile, capabile să răspundă în mod intenționat la situații și idei noi” (Barnett, 2014, p. 9). Z. Bauman (2007) sugerează că, spre deosebire de vechea regulă a conformării, astăzi flexibilitatea este apreciată ca fiind virtutea cea mai benefică pentru un individ, reflectând cu deosebire adaptabilitatea rapidă și dorința de a urmări oportunitățile.

Societatea îi pretinde școlii să formeze indivizi capabili de a se adapta cu ușurință la schimbare, de a-și asuma responsabilități, de a se manifesta liber și creativ în viața socială și profesională. În acest context, profesorul este solicitat să-și regândească continuu rolurile și ipostazele didactice, pentru a stimula cât mai bine potențialul de învățare al elevilor săi. Astfel, flexibilitatea devine un principiu-cheie pentru structurarea unei oferte de învățare care să-i atragă, să-i stimuleze și să-i implice pe elevi.

Flexibilitatea pedagogică ar trebui aplicată ca mijloc de promovare a succesului educațional. Scopul ei este de a le permite tuturor elevilor să participe la activitățile propuse în clasă sau în afara acesteia și să progreseze în procesul de învățare în conformitate cu cerințe adaptate la nivelul lor de dezvoltare. Pentru a face acest lucru, profesorii își pot extinde opțiunile de intervenție pentru a pregăti mai bine elevii pentru viața într-o societate care se schimbă rapid. Se consideră că principalele caracteristici ale schimbărilor rapide din societate sunt volatilitatea și incertitudinea (OECD, 2018). Pentru a-i pregăti pe elevi să facă față unui viitor incert, obiectivele educaționale ar trebui să vizeze cu deosebire dezvoltarea competențelor adaptative. În acest sens, creativitatea este menționată ca fiind una dintre abilitățile esențiale ale oamenilor în secolul XXI (Coil, 2014; Piirto, 2011), vitală pentru succesul individual și social (Kaufman & Sternberg, 2006). Mulți cercetători au considerat flexibilitatea, un element indispensabil al creativității, ca fiind determinantă pentru înțelegerea conceptelor, rezolvarea problemelor și o

înțelegere mai profundă a cunoștințelor procedurale (Sternberg & Lubart, 1999). Flexibilitatea este, de asemenea, necesară pentru ca profesorii să ajusteze obiectivele, conținuturile și strategiile didactice astfel încât să se potrivească, în mod corespunzător, cu așteptările și contextele în schimbare (Sherin & Drake, 2009). Este extrem de important ca profesorii să aibă capacitatea de a înțelege și de a urmări facilitarea realizării noilor obiective educaționale prin adaptarea materialelor curriculare în predarea lor zilnică, în contextul actualelor schimbări din societate. Astfel, flexibilitatea este considerată nu numai o competență-cheie pentru generațiile viitoare, ci și una dintre competențele de bază ale profesorilor în utilizarea Curriculumului. Cu toate acestea, conceptul de „pedagogie flexibilă” nu a fost încă suficient de operaționalizat pentru a dezvălui rolurile didactice explicite în realizarea predării eficiente și inovatoare, precum și semnificația sa în dovedirea expertizei profesorilor privind utilizarea Curriculumului (cum ar fi citirea și interpretarea lui sau planificarea și implementarea adaptativă a lecțiilor). Flexibilitatea în utilizarea Curriculumului este legată de capacitatea și dispoziția profesorilor de a face o planificare adaptativă a lecțiilor și o predare adaptativă a lor în clasă, prin aplicarea strategiilor adecvate.

Conceptul de „flexibilitate pedagogică” provoacă interogații de felul: În ce moduri procesele didactice ar putea dobândi o mai mare flexibilitate în ceea ce privește angajamentul elevilor? În ce măsură profesorii manifestă atitudini flexibile pentru a veni în întâmpinarea nevoilor elevilor priviți ca indivizi unici? Cât de deschisă este relația pedagogică dintre profesor și elev? În ce măsură elevii au posibilitatea de a decide asupra modurilor de realizare a învățării? Cum pot fi încurajați și sprijiniți elevii să-și dezvolte propriile forme de flexibilitate în relație cu lumea? Organizarea unui mediu pedagogic în care elevii își pot dezvolta flexibil capacitățile necesare pentru a răspunde provocărilor unei lumi în continuă schimbare trebuie să se plieze pe preferințele de studiu ale acestora, referitoare la ce, unde, când și cum învață.

De mai mult timp se vehiculează termenul de „educație flexibilă”, un termen general care ar încorpora învățarea flexibilă, predarea flexibilă și alți termeni înrudiți care au intrat deja în utilizarea pedagogică obișnuită

(Palmer, 2011). Nu există însă o definiție comună, universal acceptată a educației flexibile, literatura pedagogică sugerând o gamă largă de accepțiuni (Casey & Wilson, 2005; King & Kenworthy, 1999; Kirkpatrick & Jakupc, 1999; Nicoll, 1998). Flexibilitatea poate lua forme foarte diverse și poate răspunde unor motivații diferite. Următoarea accepțiune poate oferi o imagine de ansamblu asupra semnificației termenului: „un termen generic care acoperă toate acele situații în care cursanții au ceva de spus despre cum, unde și când are loc învățarea, fie în contextul cursurilor realizate în instituții tradiționale, fie în contexte netradiționale precum învățarea deschisă, învățarea la distanță, programe, cursuri cu acces mai larg sau de dezvoltare profesională continuă” (Ellington, 1997, p. 4).

Termenul de învățare flexibilă a fost introdus și utilizat cu mai mult de două decenii în urmă, mai întâi în învățământul universitar (Nikolova & Collis, 1998), fiind integrat în multiple aspecte ale acestuia: predarea cursurilor, conținuturi, logistică, cerințe, timp, locații, evaluări și rezultate ale învățării (Wilkinson et al., 2004; Willems, 2005). În diferitele publicații, definițiile învățării flexibile împărtășesc două caracteristici comune: este centrată pe elev (student) și bazată pe tehnologie. Relativ recent, conceptul de flexibilitate a beneficiat de un interes teoretic crescut, atenția fiind îndreptată cu deosebire spre educația online și la distanță în învățământul universitar (Luckin et al., 2010; Dorrian & Wache, 2009; Demetriadis & Pombortsis, 2007). Progresele tehnologice au condus la dezvoltarea sistemelor TIC care permit integrarea de noi modele de învățare, ceea ce a creat mai multe oportunități pentru proliferarea învățării flexibile (Singh & Thurman, 2019). Totuși, unele definiții au subliniat faptul că flexibilitatea este posibilă și fără să includă un aspect tehnologic (Khan, 2007). Semnificațiile acestui concept pot fi extinse fără rezerve și asupra învățământului preuniversitar, în literatura pedagogică vorbindu-se de mult timp despre respectarea nevoilor individuale ale elevilor, personalizarea și diferențierea instruirii, utilizarea strategiilor didactice activizante, centrarea pe elev a activităților didactice etc. De altfel, respectarea particularităților (caracteristicilor) individuale a fost ridicată la rang de principiu didactic, a cărui operaționalizare permite valorificarea optimă a potențialului intelectual al fiecărui elev. În acest

sens, H. Gardner scrie: „Mintea fiecăruia este diferită, căci elevii au diferite calități, interese și modele de procesare a informației. În timp ce această variație complică inițial sarcina profesorului, ea poate deveni chiar un aliat în predarea eficientă. Pentru că, dacă un profesor este capabil să folosească diferite abordări pedagogice, există posibilitatea de a ajunge la mai mulți elevi în moduri mai eficiente” (Gardner, 2014, p. 193). Așadar, trebuie să recunoaștem diferențele dintre elevi, în ceea ce privește înclinațiile și potențialul intelectual, și să le respectăm.

Deși variază în formulare, definițiile date învățării flexibile sunt, în mare parte, centrate pe elev (student). Ele se referă la faptul de a le permite elevilor să învețe când doresc (frecvență, timp, durată), cum doresc (modurile de învățare) și ceea ce își doresc (elevii sau studenții pot defini ce înseamnă învățarea pentru ei). Unii consideră că învățarea flexibilă se referă la activitățile elevilor „care completează și îmbunătățesc predarea din clasă” și îi implică activ în asumarea responsabilității pentru planificarea și finalizarea muncii în moduri adaptate nevoilor individuale, oferindu-se sprijinul adecvat acolo unde este necesar (Willmot & McLean, 1994, p. 100). Un design flexibil al instruirii poate fi definit ca un proces de identificare a nevoilor unice de învățare (cum ar fi mediile de învățare și abilitățile) ale fiecărui grup de elevi și adecvarea la acestea a conținutului, strategiilor, timpilor de participare și locațiilor (Scott, 1996).

Învățarea flexibilă este un concept folosit în literatura pedagogică pentru a descrie proiectarea și livrarea de programe, cursuri și activități care răspund cerințelor elevilor în ceea ce privește varietatea activităților și a accesului la resurse, recunoașterea diverselor stiluri de învățare, controlul asupra învățării și personalizarea experienței lor de învățare. Potrivit lui S. Shurville și colaboratorilor săi (2008), învățarea flexibilă le oferă elevilor/studenților posibilitatea de a avea ceva de spus cu privire la locul, momentul, ritmul și modul în care are loc învățarea, fie în contextul lecțiilor din sala de clasă, fie prin utilizarea unor instrumente digitale bazate pe internet în mediile de învățare virtuale (online learning, virtual learning). Ea presupune abordări diferite în ceea ce privește aceste coordonate, inclusiv prin recursul la e-Learning sau Blended Learning, scopul urmărit fiind acela de a spori

oportunitățile și opțiunile diverse și de a le oferi celor care învață un control mai mare asupra propriei învățări (Gordon, 2014).

Oportunitățile învățării flexibile nu pot fi separate de contextul în care apar, deoarece contextul face parte din condițiile lor de posibilitate (Houlden & Veletsianos, 2020). Un design flexibil al instruirii, care personalizează mediile de învățare, le permite profesorilor să adapteze predarea la o varietate de nevoi, cerințe și stiluri de învățare, să faciliteze accesul la conținuturi și instrumente diverse, să asigure sprijinul de care au nevoie elevii pentru a-și îmbunătăți învățarea.

Abordările multiplelor aspecte operaționale ale flexibilității conduc la concluzia că aproape orice configurație a predării și învățării ar putea pretinde că este flexibilă în anumite privințe. Astfel, prin flexibilitate se desemnează gradul în care elevii pot contribui la proiectarea experiențelor de învățare, selectarea materialelor de studiu, stabilirea obiectivelor de învățare, modalitățile de realizare a acestora (inclusiv evaluarea), optimizarea interacțiunii cu profesorul sau cu colegii și obținerea feedbackului (în setări online sau offline), asigurarea serviciilor educaționale. Învățarea flexibilă este centrată pe elev, încurajând o mai mare independență și autonomie din partea lui. Este vorba, în fond, despre folosirea unor abordări adecvate pentru maximizarea rezultatelor.

Pot fi identificate multiple dimensiuni ale flexibilității, grupate de B. Collis și M. van der Wende (2002) în cinci categorii-cheie, după cum urmează:

1. Flexibilitatea legată de timp: decizii privind începerea și terminarea unui curs, trimiterea sarcinilor și realizarea interacțiunii, ritmul de studiu, momentele de evaluare.
2. Flexibilitatea legată de conținut: subiecte și conținuturi flexibile, orientarea cursului (teoretică, practică), materialele de învățare utilizate, cerințele și standardele de evaluare.
3. Flexibilitatea legată de cerințele sau de condițiile de participare.
4. Flexibilitatea legată de abordarea instruirii și de resursele utilizate: organizarea socială a învățării (individuală, în grup), limbajul folosit în timpul cursului, resursele de învățare, organizarea învățării (sarcini, monitorizare).

5. Flexibilitatea legată de livrare și logistică: proceduri flexibile, ora și locul unde are loc contactul cu profesorul și colegii, metodele și tehnologia utilizate pentru obținerea suportului și stabilirea contactului, tipurile de ajutor și comunicarea, canalele de livrare a informațiilor (comunicarea de conținut).

O serie de practici educaționale pot fi făcute mai flexibile, mai adaptate la realitățile și nevoile elevilor, extinzând în acest fel formele de libertate asociate educației. S. Naidu (2017) observă că sporirea flexibilității poate acoperi totul, de la proiectarea programelor de studii și până la formele de evaluare. La rândul său, S. Palmer (2009) subliniază necesitatea ca profesorii să facă alegeri bine gândite cu privire la formele de flexibilitate, în propriile contexte locale, căci adevăratul sens al educației flexibile apare în și din contextul trăit, din experiența profesorilor și a elevilor angajați în eforturile de predare și învățare a diverselor discipline școlare.

În situațiile pedagogice deschise, posibile datorită unei abordări flexibile a procesului de instruire, elevii au un control sporit asupra studiului și a modului în care ei se dezvoltă ca persoane, având la dispoziție o gamă largă de alegeri cu privire la abordarea sarcinilor, calendarul realizării lor, resursele utilizate, interacțiunea cu ceilalți etc. Flexibilitatea poate duce la dezvoltarea elevilor ca persoane în moduri care nu sunt ușor posibile în programele de studii mai convenționale, componentele reflexive și acționale ale învățării fiind mult mai solicitate.

Ar fi o exagerare să spunem că flexibilitatea este un bun absolut sau că poate însemna orice și-ar dori adepții săi. De aceea, trebuie clarificat ce înseamnă „flexibilitatea” și cum se justifică promovarea acesteia. O prea puțină flexibilitate ar însemna că sistemele de educație nu vor avea capacitățile adecvate pentru a răspunde la cerințele unui mediu în schimbare, după cum o prea multă flexibilitate ar însemna că sistemele riscă să-și scadă standardele de calitate. Rezultă că evaluarea oricărei mișcări și a progreselor către flexibilitate trebuie să fie un proces extrem de nuanțat, ponderând cu atenție preferințele de valoare concurente.

2. ADAPTAREA LA NEVOILE ELEVILOR

Numeroși pedagogi au invocat, aducând argumente solide în acest sens, necesitatea luării în considerare a nevoilor individuale ale elevilor în procesul didactic, contribuind la configurarea semnificației unor sintagme precum „individualizarea instruirii” sau „personalizarea instruirii”. Îl putem invoca, pentru ilustrare, pe E. Claparède (1973), care și-a dezvoltat concepția asupra educației pornind de la conceptul de „trebuință”. Așa cum a procedat și J. Dewey, el respinge teza conform căreia este suficient să existe un excitant pentru a se produce o reacție, considerând că aceasta apare doar atunci când organismul simte nevoia de a răspunde excitantului. Trebuința este cea care sensibilizează organismul față de un obiect; doar datorită existenței unei trebuințe, obiectul devine un excitant. În condițiile satisfacerii unei trebuințe (de a ști, de a investiga, de a lucra), când interesul este intrinsec, efortul depus este mai mare, iar activitatea atractivă, ceea ce sporește eficiența. În schimb, o activitate care nu satisface o trebuință este privită ca o constrângere exterioară și provoacă reacții de respingere. Așadar, trebuința constituie motivul conduitei umane. Capacitățile de reacție ale individului sunt adaptate la propriile nevoi. Indiferent de vârstă, conduitele presupun resorturi sub formă de trebuințe și interese, precum și execuții sub forma căutării de soluții inteligente și de acte de voință. Fiecărui nivel de dezvoltare îi corespunde o structură *sui generis*, răspunzând trebuințelor momentului. Trebuința este cea care îl determină pe individ să întreprindă o activitate care implică o orientare spre obiectul apt să-i satisfacă nevoia și care, din acest motiv, devine interesant. Acțiunea umană nu este altceva decât o reacție pe bază de interes, care declanșează conduita dominantă la un moment dat. E. Claparède critică învățământul care are în vedere elevul mediu, standard, și nu individualitățile concrete, propunând în locul acestuia „școala pe măsură”, care să asigure succesul tuturor elevilor, în acord cu posibilitățile lor diferite.

Asemenea lui E. Claparède, J. Dewey sau O. Decroly, C. Freinet respinge modelul școlii care plasează în centrul activităților sale educaționale profesorul și conținutul învățământului, ignorând adeseori atât cerințele